

Handschrift, een grafo-motorische-cognitieve-sociaal-emotionele vaardigheid!

In alles wat we doen werken motoriek, cognitie en emotie samen. Zo is dat ook bij het handschrift. Als je je pen nog niet goed kunt hanteren, als je het letterspoor nog niet kent, als je snel gefrustreerd raakt tijdens het schrijven, dan heb je pech op veel Nederlandse scholen. Je moet mee met de groep, met de methode! De druk die dit op de kinderen en de leerkracht legt, mag niet onderschat worden. En de gevolgen worden steeds zichtbaarder. Op de meeste basisscholen maken de leerkrachten zich inmiddels behoorlijk zorgen over de zwakke handschriftvaardigheden van één derde tot soms de helft van de groep. Onleesbaar of traag handschrift komt inmiddels zoveel voor, dat het onderwijs eindelijk bereid lijkt om het handschriftonderwijs kritisch te bekijken en aan te passen aan de hedendaagse ontwikkelingen en individuele ontwikkelingsbehoeften van kinderen.

Handschriftonderwijs verbeteren hoe?

Op welke aspecten moet de komende jaren het accent gelegd worden bij het handschriftonderwijs? Soms is het handig om naar deelaspecten te kijken, omdat in bepaalde fases van het aanleren van het handschrift (of zelfs ervoor, bij het ontwikkelen van de schrijfvoorwaarden) dat deelaspect meer aandacht behoeft. En dat kan bij elk kind verschillend zijn. Omdat de gemiddelde grootte van een groep op de basisschool 20 kinderen of meer is, valt het niet mee om het handschrift op maat aan te bieden. Handschriftmethodes maken hierin verschillende keuzes. De laatste jaren zijn er 3 belangrijke boeken uitgekomen die een bijdrage willen leveren aan het verbeteren van het handschriftonderwijs.

- 'Aan de slag met Handschriftonderwijs' – A. Overvelde & R. Nijhuis -van der Sanden (m.m.v. S. van Everdingen) Uitgeverij Boom, Amsterdam 2018
- 'Pak je pen en toetsenbord' - Else Kooijman-Thomson, Uitgeverij Cantal, Rosmalen 2020
- 'Effectief handschriftonderwijs op de basisschool' – F. Turlings en S. Kuster Uitgeverij Pica, Huizen 2023

Deze boeken bekijken handschriftonderwijs voor een deel op verschillende wijzen. Het boek 'Aan de slag met handschriftonderwijs' is o.a. gebaseerd op de Embodiment Theory (Kiefer & Trumpp, 2012; Mangen & Balsvik, 2016), die stelt dat cognitie of kennis wordt opgebouwd door de interactie tussen lichaam en omgeving. Het boek 'Effectief handschriftonderwijs' werkt vanuit een grafo-cognitieve didactische visie gebaseerd op de inzichten van Ben Hamerling en Astrid Scholten met een grote rol voor kennis en efficiënte instructie.

De schrijvers van 'Effectief handschriftonderwijs' stellen zichzelf tegenover de aanpak in 'Aan de slag met Handschriftonderwijs' die zij betitelen als de grafo-motorische visie. Zij doelen hierbij op de tekst in 'Evidence Statement Motorische schrijfproblemen bij kinderen' KNGF 2021. Wij onderschrijven, evenals de leden van de SchrijvenNL-groep dat er meer overeenkomsten dan verschillen bestaan. Geïnteresseerden kunnen hun briefwisseling downloaden op SchrijvenNL.nl.

Bij het lezen van deze boeken, komen er bij leerkrachten vragen op over hun eigen handschriftmethode, maar ook over het eventueel kiezen van een nieuwe methode. Ook bij ons komen regelmatig vragen binnen, waarbij citaten uit deze boeken gebruikt worden. In hoeverre volgt 'De Schrijf ladder' en onze handschriftmethode 'Handiger handschrift' de gepresenteerde visies in de 3 boeken en in hoeverre wijken we ervan af?

Principes in De Schrijf ladder en Handiger handschrift

- De (fijn)motorische vaardigheden van de huidige jeugd zijn beduidend zwakker dan 10 jaar, 20 jaar en langer geleden. In onze methode wordt daarom extra veel aandacht besteed aan het opdoen van (fijn)motorische ervaringen op een speelse betekenisvolle manier. Het ontwikkelen van de sensomotorische ontwikkeling en de schrijfvoorwaarden krijgt extra aandacht in groep 1 tot en met 4.
- Kleuters beginnen nog niet met het echte schrijven. Wel kunnen kleuters in groep 2 kennis maken met de kapitalen, bijvoorbeeld door ze te benoemen, in te kleuren, in zand na te tekenen met de vinger. Het spelen met letters door kleuters hun eigen verhaal te laten 'schrijven' (tekenen met eigen symbolen) voelt als spelen voor kleuters en is prima.
- Tijdens de lessen willen we kinderen bewegingservaringen bieden (zoals tekenen, kleuren, arceren) met verschillend teken- en schrijfgerei: krijt, potlood, stift, wasco, dunne gelpennen afhankelijk van de taak. Ook mogen kinderen vaker zelf een keuze maken.

- Goed leren schrijven vereist maatwerk. Kinderen bezitten niet tegelijk de schrijfvoorwaarden om te kunnen starten. Dat betekent dat sommige kinderen in het begin van groep 3 nog niet aan schrijven toe zijn, maar ook dat er kleuters in groep 2 al wel aan schrijven toe kunnen zijn.
- Vormkennis is ook een belangrijke schrijfvoorwaarde: door de kleuters al veel te laten spelen met cirkels, vierkanten, rechthoeken en driehoeken op allerlei verschillende manieren ontstaat deze vormkennis.
- Vanuit een breedmotorische basis taak-specifiek bezig zijn met de schrijfvoorbereiding en het schrijven zelf. Een goede ruimtelijke oriëntatie ontstaat door een breed en gevarieerd aanbod van bewegingsactiviteiten binnen en buiten. Een belangrijke schrijfvoorwaarde. Werken op het platte vlak vereist een goed ontwikkelde ruimtelijke oriëntatie.
- Vormkennis en grafo-cognitie zijn essentieel bij het ontwikkelen van een goed handschrift.
- In een goede handschriftles is aandacht voor een comfortabele schrijfhouding, bladligging en potloodgreep en wordt een effectieve instructie gegeven m.b.t. grafo-cognitie. Bijvoorbeeld analyse van de lettervorm en het lettertraject, reflectie op rechte en gebogen lijnen in de letter, reflectie op gesloten en open vormen. Grafo-cognitie is meer dan alleen een kind zelf evalueren. Alle handschriftlessen zijn gefilmd. Door deze filmpjes (visuele en auditieve ondersteuning) worden kinderen extra uitgedaagd om dit goed toe te passen. Tevens ondersteunt dit de kennis van de leerkracht en geeft de leerkracht extra tijd om te observeren en concrete feedback te geven.
- Directe feedback van de leerkracht en zelfreflectie van de kinderen zijn essentieel onderdelen van een handschriftles.
- De lees- en de schrijfontwikkeling verloopt bij veel kinderen niet gelijk (de meeste kinderen kunnen eerder lezen dan vlot en leesbaar schrijven). Daardoor zijn wij bij de huidige leesmethoden niet meteen een voorstander voor het koppelen van lezen en schrijven bij de aanvangsfase in groep 3. Bijvoorbeeld in de eerste 2 weken al de k of de r aanleren. Bij het aanleren van de letters kiezen wij de opbouw van de eenvoudige letters naar de lastigere letters (de i zit in het eerste schriftje, de k in het laatste schriftje van groep 3). Aangezien de huidige methoden vaak handschrift alleen ten dienste van zien voor het leren lezen is het vaak niet handig om het schrijfproces meteen te koppelen aan het leren lezen. We wachten eigenlijk nog steeds op een leesmethode waarbij lezen en leren schrijven met de hand een gelijkwaardige meerwaarde hebben op elkaar. Vandaar.
- Handiger handschrift heeft als doel kinderen technisch goed leesbaar en vlot te leren schrijven en niet, zoals de meeste handschriftmethodes, na korte tijd te veranderen in een verkapt spellingsles. Handiger handschrift besteedt veel tijd aan de letter- en handschriftcriteria i.p.v. aandacht voor taal/spellingscriteria).
- Handiger handschrift heeft 2 alfabetten ontwikkeld met eenvoudige letters en (bij het verbonden schrift) eenvoudige verbindingen. Er is gekozen voor lettervormen die de minste spierspanningen opleveren vanuit de ergonomische beweging (Thomassen e.a.): een hellingshoek van 70 graden en ophalen van 45 graden.
- We hebben gekozen voor schuinschrift vanwege de inscriptiebeweging, waardoor meer bewegingsvrijheid ontstaat. Op onze bolletjesletters staan zowel kleurtjes, cijfers als pijltjes zodat vanaf de start een letter goed wordt aangeleerd.
- Bij het verbonden schrift starten alle letters vanaf de grondlijn en hebben een lange eindophaal, waardoor de verbinding met de volgende letter eenvoudiger wordt. Tevens zijn er meer rechte lijnen gekomen, waardoor er minder richtingsveranderingen in een letter zijn en er een rustpunt ontstaat en/of de mogelijkheid om de pen even op te tillen (comfortabeler). Zo is er gekozen voor strakke ophalen bij letters als de n, m, u, v en w (i.p.v. gebogen ophalen). Bij het halfverbonden blokschrift hebben veel letters een ophaaltje, waardoor er een beter woordbeeld ontstaat en logische verbindingen vanzelf ontstaan.
- Handiger handschrift start in groep 3 op A-4 bladen (groot) en daarna op A-5 bladen (kleiner)
- Ook de liniering heeft een opbouw: van 6 naar 5 naar 4 naar 3,5 naar 3 mm (in groep 3 t/m 8).
- Tenslotte een opbouw in de hulplijnen: het verminderen van het aantal hulplijnen van 4 naar 2 naar 1 naar 0.
- Bij het aanleren van de letters is de opbouw:
 1. met de vinger over een letter op A-4 formaat bewegen
 2. 5x met een kleurpotlood (regenboogletter) over het brede letterspoor
 3. elke letter wordt kortdurend groot-klein, dik-dun en langzaam-snel geschreven, om zo te ervaren wat het beste resultaat geeft. Op een speelse wijze worden kinderen bewuster en vaardiger gemaakt.
- Kinderen kunnen in Handiger handschrift hun handschrift tot eind groep 5 vergelijken met een nauwkeurig geschreven voorbeeld, ook in het verbonden schrift.
- Pas als het handschrift voldoende geautomatiseerd (ingeslepen, vlot kunnen schrijven) kan er meer aandacht voor het schrijftempo komen. Daarom start Handiger handschrift niet eerder dan groep 6 met schrijftempo opdrachten.

Daarom vind je in ons programma....

- Veel variatie en uitdaging, ook belangrijk voor de motivatie en het zelfvertrouwen van kinderen.
- Een doorlopende lijn van groep 1 t/m 8
- Bewegingsactiviteiten die betekenisvol zijn (groep 1 t/m 4 vele thematische activiteiten)
- Vele mogelijkheden tot maatwerk
- Een ruim aanbod van tekenen, kleuren en arceren op zowel grote als kleine bladen, met opbouw
- Tweehandige en zintuiglijke activiteiten met specifieke instructie
- Handengymcircuits voor de (fijn)breed-motorische ontwikkeling. Net als Prof. Scherder (zie filmpje op onze website) geloven wij in een verrijkte leeromgeving (nieuwe en uitdagende activiteiten die moeite kosten) die de verbindingen in het kinderbrein stimuleren.
- Met 'Schrijven begint zo!' is er een programma met extra aandacht voor het aanleren van een comfortabele schriftligging en pengreep. De eenvoudige versie wordt eind groep 2 gedaan. De uitgebreide variant in groep 3&4.

Tip! Lees ons document [Theoretische basis van De Schrijf ladder en Handiger Handschrift](#)

Drachten, 16 augustus 2024

Marjon van Sambeek
Hans Stroes
Sabrine van Everdingen

Aan te bevelen websites:

www.deschrijf ladder.nl

www.allesinbeweging.net/kennisbank/handschriftonderwijs-de-schrijf ladder

www.handschriftontwikkeling.nl

www.schrijvennl.nl